

PARTIZANSKE PRIREDBE U SELU PEĆANI 1941.

Milena Jovanović-Nikolić

SEOSKO OMLADINSKO POLITIČKO POZORIŠTE

Pred pozorišnu istoriografiju postavlja se poseban zadatak da se posveti sakupljanju građe o mnogobrojnim i raznovrsnim partizanskim kulturnim ekipama, koje u najvećem broju imaju potpuno amaterski, izvorni narodni karakter; u njima se više nego u poznatim vojnim kulturnim ekipama uočavaju osobenosti koje se podrazumevaju pod pojmom — partizansko pozorište. Istraživanja osobenosti ovih političkih pozorišta sa folklornim elementima u velikom su zaostajanju, verovatno zbog toga što neki smatraju da ona ne sadrže elemente za naučna proučavanja jer nemaju svoju estetiku. Ona, međutim, imaju i svoju etiku i svoju estetiku, zbog čega zaslužuju da kao fenomen uđu i u istoriju pozorišta i u istoriju Revolucije, bez obzira što je o njihovoj delatnosti ostalo veoma malo pisanih podataka, ali su još uvek ostala mnoga nezabeležena sećanja o njihovom bogatom i značajnom delovanju.

Partizanske priredbe u 1941. godini, naročito one amaterske u selima, veoma su zanimljive i s teatarskog gledišta; one sadrže osobine izvornog teatra, njegovu naivnost i spontanost, njegovu jednostavnost i jezgrovitost. Svi stvaraoci seoskih partizanskih predstava su amateri, a većina među njima nikad nije videla pravu pozorišnu predstavu. Na repertoaru ovih priredbi su tekstovi domaćeg dramskog nasleđa, oni koji

odgovaraju političkim potrebama tog istorijskog trenutka, međutim, sa pozorišnog stanovišta, najinteresantnije su one predstave odnosno »skečevi«, koji se tu, na licu mesta pišu, koji su aktuelni i izražavaju narodne ideje i želje, mobilišu narod na borbu i otpor, nasuprot čekanja i pasivnosti. Partizanske priredbe bile su stalan vid okupljanja narodnih masa za podizanje morala za otpor i borbu; one su bile istovremeno i narodni zbor i politički miting i kulturno-umetnička priredba i na kraju narodno veselje koje se završava zajedničkom pesmom, igrom i kolom.

U jesen 1941. godine, istovremeno je u više desetina sela udbinskog i koreničkog sreza na slobodnoj teritoriji, obeležena partizanskim priredbama 24. godišnjica Oktobarske revolucije. Organizovane po nekoj opštoj, nenapisanoj šemi, svaka priredba je imala i svoja lokalna obeležja i svoj repertoar i svoje karakteristike. Sela udbinskog i koreničkog sreza takmičila su se ko će bolje da pripremi recital; organizovano je i veliko takmičenje kod sela Bunića, a pobeđu je odnelo selo Pećani.

Partizanska priredba u selu Pećani kod Titove Korenice, po mnogo čemu je karakteristična za mnoge partizanske priredbe na početku rata i ustanka, zato ćemo je detaljnije opisati.

Selo Pećani je čisto srpsko selo; stanovništvo se bavi zemljoradnjom, stočarstvom i sečom šume. Selo ima 120 kuća, a u partizane je otišlo 134 žena i muškaraca. U selu je 1941. godine bila veoma teška situacija; uspostavljena je ustaška vlast i već juna meseca 1941. počela su hapšenja, progoni i iseljavanja čitavih sela. Strahote, masovni pokolji, streljanja i najstrašnji teror prvog ratnog naleta, zaplašio je narod do te mere da je izgubio svaku nadu da se može odbraniti od tako silnog i moćnog neprijatelja, sa tako ogromnom, zastrašujućom ratnom tehnikom. Svuda se osećao miris paljevine i prisustvo smrti, a narod je bežao u šume.

U takvoj situaciji omladinu sela Pećana organizuje i predvodi Partija i ona nalazi načina da podigne duh, da vrati veru u sopstvene snage i organizuje i mobilise narod za borbu i otpor. U selu je samo jedan član Partije, Petar Dozet »Petica« i učitelj Mićun Šakić; oni sakupljaju omladinu, organizuju kulturno-prosvjetni rad; horsku sekciju, diletantsku grupu, analfabetske tečajeve, kurs iz marksizma u čijem je programu sedamnaest tema. Približavao se i dan proslave 24. godišnjice Oktobarske revolucije za koju omladina više od dva meseca sprema program po privatnim kućama; jedino se konspirativno radi na kursu marksizma. Stanovništvo istovremeno obrađuje njive, odlazi na teren po zadacima ustanka i stoji na straži sela.

Proslava 24. godišnjice Oktobarske revolucije organizovana je i u još nekim selima, u kojima je izveden sličan program, karakterističan za partizansku estradu na početku rata, u kojem se spajaju aktuelni sadržaji i parole narodnog ustanka sa usmenim narodnim stvaralaštvom: poslovicama, zagonetkama, narodnom pesmom i igrom, poskočicama itd.

Partizanska priredba u selu Pećani izrazit je primer naivnog političkog pozorišta otpora. U pripremama priredbe učestvuje celo selo, što stvara opštu prazničnu atmosferu. To nije samo priredba već zajednički praznik i skoro svako ima neko zaduženje, pogotovo omladinci. Proslava se održava u lepoj dvospratnoj osnovnoj školi sela Pećani, »na štuku« — spratu. Relativno prostrana sala ukrašena je zastavama, ćilimima sa srpskim i hrvatskim grbovima; na zidovima su ispisane parole, a u selu je napravljen slavoluk u čast dolaska dalmatinskih partizana i gostiju iz drugih sela. Da bi se program izveo nesmetano i što svečanije proslavila Oktobarska revolucija, po okolnim brdima postavljene su straže i paljene vatre, a na Gradini je pripremljena granata i stavljena u vatru, pa je njenom eksplozijom dat znak za početak programa priredbe, što svakako predstavlja originalan i jedinstven način oglašavanja početka jednog scenskog umetničkog čina. Na priredbi-proslavi u selu Pećani učestvuje više od 50 izvođača, a u publici je više stotina omladinaca i stanovnika sela Pećani i gostiju.

Program priredbe počeo je referatom o »Značaju velike Oktobarske socijalističke revolucije u SSSR-u i u Svetu«, koji je održao Tomo Nikšić. Druga tačka programa je recitacija pesme »Ustanak« koju recituje pisac pesme Ilija Svilar-Kovačić. Treća tačka programa su vesti iz zemlje i sveta koje se daju tobož preko radija, a ustvari »spiker« sa scene iza zavese govori kroz levak napravljen od kartona; da bi bilo što uverljivije spiker imitira glas spikera Radio Beograda. Posle vesti emituju se pesme naših pisaca, partizanske pesme, i uzvikuju aktualne političke parole kao izraz narodnog raspoloženja. Pored aktuelnih političkih parola čule su se i parole narodne mudrosti i duha: poslovice, zagonetke, poskočice i sl. Zatim je radio emitovao odlomak iz Njegoševog »Gorskog vijenca«.

Ono što je u ovom programu scenski najzanimljivije, svakako su »dramske predstave«, kako je i u programu navedeno. Izvedene su čak četiri dramske predstave; dve iz književne baštine i dve originalne, napisane i pripremljene za ovu priliku. Prvo je izvedeno Cankarevo delo »Sluga Jernej i njegovo pravo«, rekonstruisano po sećanju jer nisu imali

originalni tekst, a drugo izvedeno dramsko delo je Kočićev »Jazavac pred sudom«.

Sa pozorišnog gledišta mnogo je zanimljiviji drugi deo dramskog programa u kojem su prikazana dva igrokaza, dva »skeča«, kako su u partizanskoj terminologiji nazivana sva dramska dela svih žanrova. Čini se da sadržaj i ideje izneti u partizanskim skečevima najviše daju podataka o pravoj partizanskoj narodnoj sceni, zato ću se zadržati na njihovoj analizi.

Skeč pod nazivom »Raskršće« (na probama nazvan Oficir i njegova žena) zapravo je dijalog između Oficira (igra Jovan Svilar) bivše jugoslovenske vojske i njegove žene (igra Jovanka Budisavljević). Oficir se vratio u svoj kraj posle rasula vojske stare Jugoslavije i sad u razgovoru sa ženom razmišlja na koju će stranu. Istina, dao je zakletvu kralju, ali došao je do svesti da treba ići sa narodom.

Kad se zavesa digna na sceni su oficir i njegova žena, na zidovima sobe su slike kosovke devojkice, kralja Tomislava, Seobe srbalja, Njegoša i Prešerna. Iznad stola je radio aparat sa kojeg navodno radio Beograd emituje narodnu pesmu Kneževa večera. Doslovno citiram deo početnog dijaloga skeča da bi osetili duh partizanske amaterske dramaturgije.

»Oficir: (tiho peva Tamo daleko, daleko od mora, tamo je selo moje) ... Ovo mi, ženo izgleda gore od turskog doba. Sve ide naopako, vreme je vrlo loše, izdaja na sve strane. Izdadoše nas i naš narod Nemcima i Italijanima. Kralj Petar pobeže sa svojim ministrima u avionu. Ponesoše i zlato. Čujem da je jedan ministar poginuo, pao mu sanduk pun zlata na glavu ...

Ljilja: Da, da, političari iz zemlje pobegoše. Maček govori da podržimo »Nezavisnu državu Hrvatsku«, a on negde sedi u gospodskoj fotelji, baš ga briga što ustaše kolju sve što je srpsko i jevrejsko; komuniste hvataju i na licu mesta streljaju ...«

U tom stilu odvija se dijalog između Oficira i njegove žene, u kojem je na način naivan izložena politička i ratna situacija, ali se sugerira i opredeljivanje. U njihovom dijalogu pominju se i neki momenti iz istorije Komunističke partije, pominje se i bombaški proces i proganjanje komunista. To potsećanje utiče na našeg Oficira i on se odjednom odlučuje da ide u partizane »a pitanje kralja rešiće se posle rata«. Gledajući u publiku on izjavljuje da prihvata proglas KPJ o ustanku, pri čemu uzvikuje parolu: Živela Komunistička partija Jugoslavije! Kad Oficir ode sa scene pravo u partizane, Ljilja se obraća publici, stavlja titovku

na glavu, pozdravlja prisutne u dvorani partizanskim pozdravom — stisnutom pesnicom desne ruke iznad slepoočnice i uzvikuje poznatu parolu: Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

I doslovno tako se završava ova »agitka« a nastavlja se aplauz, ovacije i uzvikivanje parola u publici: Živela Narodnooslobodilačka vojska, KPJ, Crvena armija, SKOJ, Živeli saveznici Engleska i Amerika, itd.

Kao što se iz ovih kratkih citata i prepričavanja može zaključiti, sve ima za cilj da usmeri narod u gledalištu kako treba da se opredeli. Dijalog je sveden na krajnje uprošćenu sliku aktuelnih odnosa i događaja, književno i politički nevešto i naivno prikazano. Na brzinu sročeni tekst, bez književne vrednosti, prožet naivnom verom u pobedu, odgovarao je željama i htenjima i izvođača i gledalaca predstave, hrabrila i opredeljivala. Sadržaj skeča je iz kruga interesovanja boraca i naroda, od kojih znatan broj prima događaje sa scene kao životnu istinu, kao događaje koji se tu pred njima odigravaju.

Druga originalna »dramska predstava« u programu, zapravo je živa slika, tablo, direktno preneti iz svakodnevice, verizam u najčistijoj formi, pod naslovom — Razgovor žena uz preslicu. Već u prvim danima ustanka u selu je organizovan rad na proizvodnji odeće za gerilce-partizane, pa su se po seoskim kućama sastajale žene, prele vunu, plele čarape, džempere, i šile raznu odeću za partizane. U te radionice organizovano su dolazili skojevci sa zadatkom da saopšte istovremeno novosti dana i da pročitaju i prorade neka pitanja iz istorije SKP (b). Za nepismene organizovani su analfabetski tečajevi. Ponekad su čitane knjige lepe književnosti i šaljive poslovice i zagonetke, kao i partizanske pesme i pesme pesnika meštana.

I tako se u toku tog kulturno-prosvjetnog rada sa ženama došlo na ideju da se takav jedan sastanak izvede kao »dramska predstava«, pod naslovom — Razgovor žena uz preslicu. Režija je bila kolektivna pošto je rađena zajedno sa ženama učesnicama; neke su se dobrovoljno javile za saradnju, a neke su zadužene. Dogovoreno je da žene na sceni, kao i svakodnevno, sede na ličkim tronošcima u krugu i da budu u svojoj svakodnevnoj odeći; jedne su kao obično prele raznobojnu vunu, druge su plele čarape, coklje i džempere. U daljem razvoju scenske radnje režija je odredila da jedna omladinka predloži da zapevaju narodnu ličku pesmu, a zatim je spolja na scenu došla druga omladinka i započela

razgovor o Sovjetskom Savezu, o kolhozu i sovhozu, o životu ruske žene i njenoj slobodi i o životu porodice u Sovjetskom savezu. Zatim se prešlo na razgovor o našim partizanima i o novostima u selu; taj je razgovor bio mnogo življi i raznovrsniji. Milka Dozet bila je zadužena za humor: pokazala bi coklju - čarapu velikog broja i tražila devojkju da izmeri veličinu stopala, a ova bi sa obe noge stala, što je izazvalo smeh. Posle humora predloženo je da se zapeva partizanska pesma; tada bi na pozornicu došli mladići i svi bi zajedno zapevali.

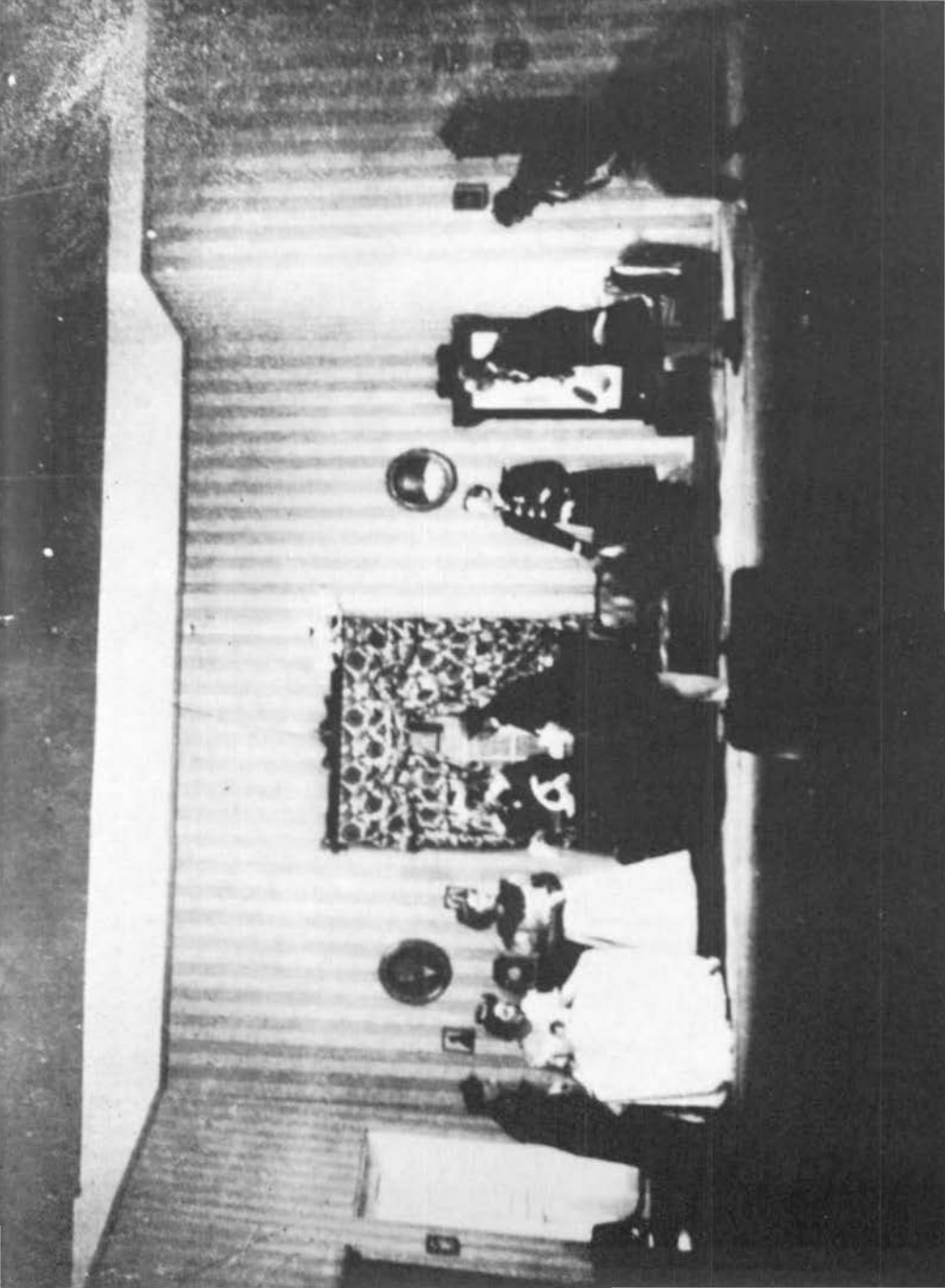
Posle humora i pesme, na scenu je izlazio terenski radnik i izložio najnovije događaje sa terena, a odmah zatim bi održao kratko predavanje iz marksizma na temu — Pravo na rad i kako će ručni rad žene zameniti mašina. Posle predavanja Evica Krek je određena da ustane i da uzvikne parolu: Smrt preslici! I to je kraj ove partizanske seoske idile usred surovog rata, kraj ove narodne scenske improvizacije.

Iza takozvanih »dramskih predstava« program je nastavljen emitovanjem pesama preko tobožnjeg radija iza zavese. Pored horskog pevanja bilo je i solo pesama: U kolu je lepa Mara i Vihor ružu niz polje nosaše. Solo je pevala Jovanka Budisavljević. Igrali su i kola iz raznih krajeva Jugoslavije. U toku izvođenja 7. tačke publika više nije izdržala da bude samo gledalac i slušalac, već su delegati i prisutna publika zajedno zapevali sa izvođačima, a zatim je nastalo pravo narodno veselje u kojem je nestalo granice između izvođača i publike, između scene i gledališta.

Više od tri časa trajao je program, posle kojeg se odmah javilo u partizane 13 omladinaca, a predstavnici sela su održali sastanak u zasebnoj prostoriji na kojem su rešavali pitanja formiranja narodne vlasti i o pomoći partizanima u ljudstvu i hrani.

Opširniji prikaz priredbe u Pećanima dat je zato što ova sadrži mnoge osobenosti partizanskog pozorišta; ova priredba je i narodni sabor, zbor, miting, a istovremeno i umetnička priredba i narodno veselje, u čijem programu ima i poetskih i dramskih tekstova iz jugoslovenske književne baštine, koji potsećaju narod na njegove slobodarske tradicije, ali i na teško socijalno stanje masa. Međutim, ono što je najosobenije i najzanimljivije sa teatarskog gledališta, to su aktuelni tekstovi napisani tu, na licu mesta, u ovom slučaju pisala ih je seoska omladina u dogovoru sa članovima Partije, u prvom redu sa Mićunom Šakićem. Činjenica je

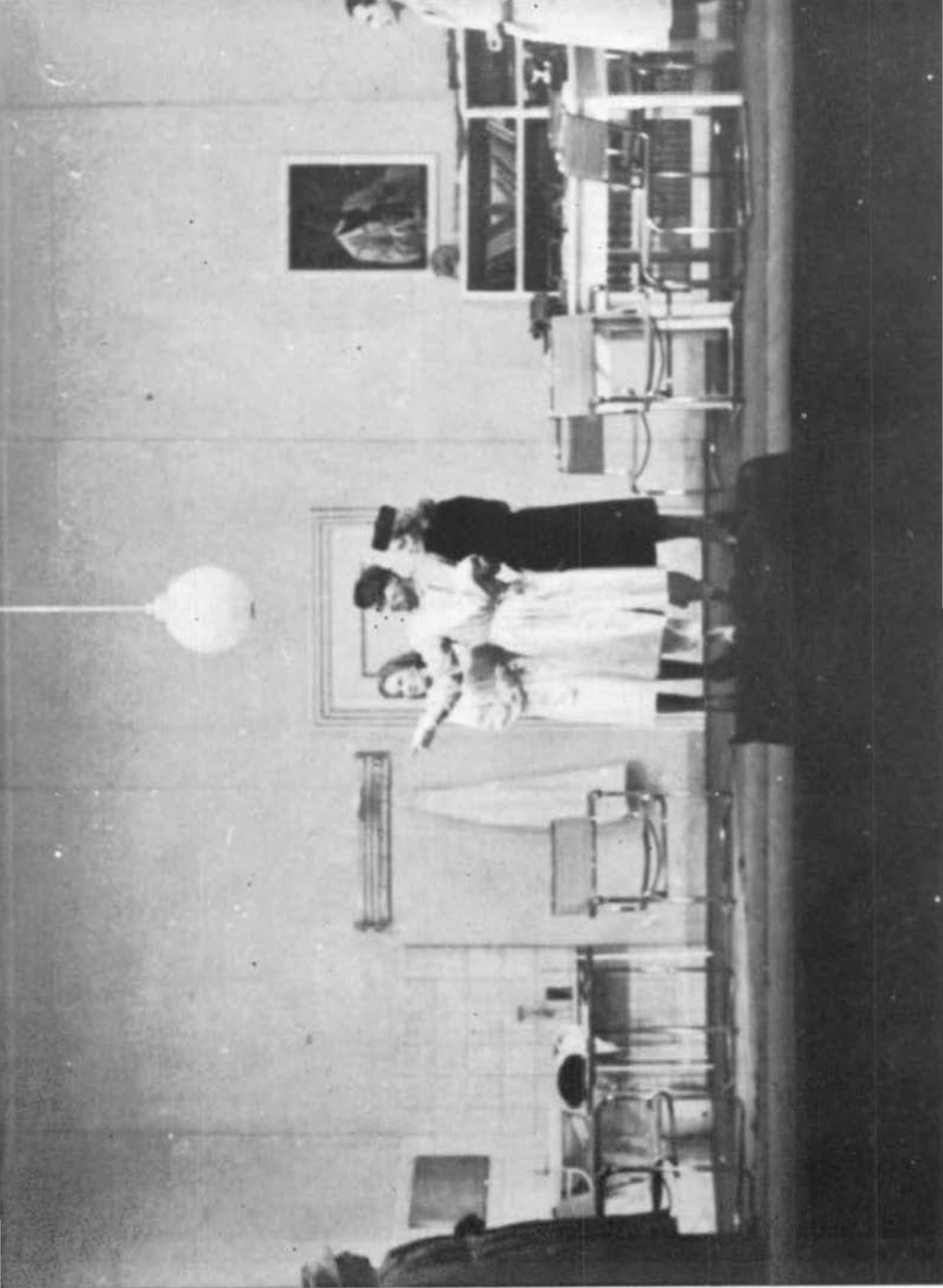

da je spontana i neposredna amaterska predstava u velikoj predstavi rata i revolucije, uspevala da izazove vrhunske emocijalne doživljaje, bez obzira na njene estetske vrednosti.*

* Ovaj esej, odnosno građa, napisan je na osnovu skromne knjige sećanja *Recital Ustanak* (1967) Ilije Svilara-Kovačića (Pećani 1922) i na osnovu razgovora sa njim. Ilija Svilar jedan je od najaktivnijih skojevaca 1941. u kulturnoj ekipi sela Pećani; on piše tekstove, režira, recituje, i spiker je na tobožnjem radiju. Nošen pesničkim i revolucionarnim porivom, Svilar nevešto pokušava da u knjižici od 88 strana kaže sve o ratu, revoluciji i izgradnji. Ono što je istinski vredno u njegovim sećanjima to su veoma zanimljivi podaci o radu seoske kulturne ekipe 1941. u selu Pećani u Lici.